

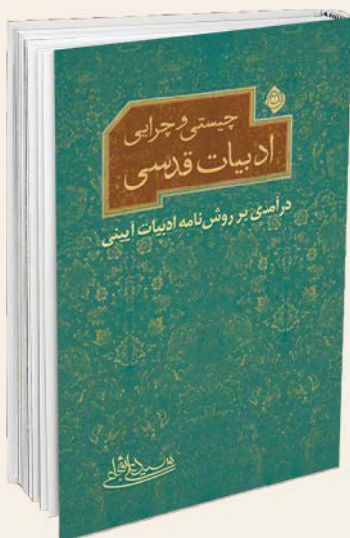
چیستی و چرایی ادبیات قدسی

روز اول محرم هر سال به عنوان روز شعر و ادبیات آیینی نام گذاری شده است. پیشنهاد مطالعه نشر نیستان در این ایام کتاب «چیستی و چرایی ادبیات قدسی» اثر سیدعلی شجاعی است. شجاعی که طی سال های اخیر تلاش بسیاری برای توسعه ژانر ادبیات آیینی تاریخی کرده و در کنار آثار خود تلاش زیادی در تربیت نویسندگان جوان برای حضور در این عرصه داشته است، در این کتاب سعی کرده تا در مقام تئوری بایدها و نبایدهای این گونه ادبیات را کشف و ارائه کند و بر همین اساس در مقدمه این کتاب عنوان می کند: ادبیات بر دو شکل گسترش پیدا می کند: بر مبنای تخیل صرف یا تخیل بر مبنای واقعیت. رمان تاریخی و ادبیات آیینی در قالب دوم یعنی تخیل بر مبنای واقعیت جای می گیرند، با این تفاوت که در رمان آیینی الزامی به پایبندی به همه وجوه تاریخ وجود ندارد.

کتاب در پنج فصل تدوین شده است. در فصل نخست اهمیت منابع مطالعاتی برای خلق رمان آیینی و در فصل دوم ادبیات آیینی در مقام تالیف از منظر درون دینی مورد توجه نویسنده قرار گرفته است. این موضوع در فصل سوم از منظر برون دینی بررسی شده. چهارمین فصل کتاب به موضوع ادبیات آیینی در مقام مؤلف توجه نشان داده و در نهایت نیز موضوع خلاقیت در ادبیات آیینی در فصلی مجزا مورد توجه و بررسی قرار گرفته است.

جان کلام شجاعی در این اثر بیان وجوه دراماتیک و ادبی رمان آیینی است و تمیز قائل شدن میان ادبیات و باز نویسی و تاریخ نویسی. شجاعی سعی کرده تا نشان دهد ادبیات آیینی نیز مانند سایر وجوه و گونه های ادبی قواعدی مشخص و منحصر به فرد برای ایجاد شدن دارد و نمی توان باتمسک جستن به متون تاریخی و روایت صرف آنها و لویه زبانی ادبی و حتی شاعرانه و عوام پسند به خلق داستان و ادبیات آیینی دست پیدا کرد.

این کتاب در نهایت و به اعتقاد مؤلف در فضایی که برخی ادبیات آیینی را ادبیاتی بدون مانیفست و حتی کماکان خلق نشده و ساختار و شکل نیافته می بینند و آن را آماج انواع نقدها و هجمه قرار می دهند، سعی کرده تا این نوع از شیوه خلق ادبی را تعریف و ساختارهای درون و برون ساز آن را در نسبت با ساختار کلاسیک ادبیات مدون و تبیین کند.

نگاهی گذرا به تأثیرات عاشورا بر ادبیات فارسی

مولوی و حافظ به امام حسین (ع) ارادت خاص داشتند

فاطمه نیروی آغمیونی

نویسنده و پژوهشگر ادبی

امام حسین (ع)، یاران و اسارت خانواده آن بزرگوار شعرها سروده اند و متن ها نوشته اند و در قالب های گوناگون هنری، هنرمایی کرده اند. بدون شک نقطه آغازین مرثی مذهب را حماسه خونین کربلا باید دانست. در قرن های اولیه، ادب فارسی معروف به سبک خراسانی است به خصوص دوره اول سبک خراسانی تا اواخر قرن چهارم. هر چند شاعرانی بوده اند که در مرگ شاهان مرثی گفته اند مثل رودکی در مرگ امیرنصر سامانی، اما در آثار شاعران این دوره که به واقعه کربلا اشاره شده باشد، مشاهده نمی شود. این امر را به طور کلی نمی توان انکار کرد که شاعران با این مسأله آشنا نبودند. شاید مانند بسیاری از اشعار دیگر از بین رفته باشند. اما در دوره بعدی ادبی یعنی سبک عراقی در شعر مذهبی در قالب مرثیه و در موضوع حماسه کربلا در دیوان غوامی رازی اشعار جانسوز دیده می شود. از قرن هفتم و هشتم با توجه به رواج مذهب تشیع در ایران از یک طرف و آشنایی کامل شاعران با واقعه عاشورا، شعر عاشورایی به اوج خود می رسد و شاعران گوناگون با تفکرات مختلف در عزای امام حسین (ع) مرثیه و نوحه ها سروده اند.

دوره سوم ادب فارسی معروف به سبک هندی را باید دوره ظهور شعر عاشورایی نامید. در این دوره با توجه به حکومت صفویه و تشویق شاعران به مقوله کربلا و عاشورا و شهدای کربلا با ظهور ترکیب بندها و ترجیع بندهای عاشورایی مواجهیم که در نوع خود بی نظیر هستند و سبک هندی نماینده تام الاختیار شعر عاشورایی است. در دوره چهارم که معروف به بازگشت ادبی است شعر عاشورایی و مرثیه مذهبی از موضوعات اصلی سروده های شاعران است و شاعران بی شماری در این زمینه آثاری خلق کرده اند. سرانجام در دوره پنجم که در اصطلاح سبک معاصر نامیده می شود موضوع حماسه عاشورا یکی از پرکاربردترین موضوعات شعری است. شاید این دوره نسبت به تمام دوره ها حتی دوره صفویه موضوع عاشورا، کربلا، شهادت امام حسین (ع) و یارانش و اتفاق مربوط به این موضوع زینتی تر است.

موضوع کربلا و شهادت امام حسین (ع) برای شاعران موضوعی پرجذبه و عبرت آموز بود و بر ذهن و زبان بسیاری از سرایندگان ادب فارسی و حتی شاعران متعهد جهان سایه افکنده است. دل بستگی خاص شاعران پرآوازه قرن هشتم چون حافظ شیرازی به امام حسین (ع) بسیار جذاب تجلی یافته است. مولوی، شاعر متفکر و آشنا به معارف اسلامی هم در مثنوی و هم غزلیات شمس توجه خاصی به مدح پیامبر (ص) و دیگر بزرگان دین داشته و اشاره صریح به واقعه کربلا بیانگر دل بستگی شدید او به این واقعه است «کجایید ای شهیدان خدایی / بلاجویان دشت کربلایی».

عصر صفویه دوران ظهور ترکیب بند و ترجیع بند عاشورایی است. محتشم کاشانی از جمله شاعران مشهور این دوران است و او را پدر مرثیه سرایی ایران نامیده اند که ترکیب بند مشهوری را درباره عاشورا سروده که هنوز هم در عزاداری ها خوانده می شود و شاعران زیادی از این شعر الهام گرفته و شعر عاشورایی سروده اند.

باز این سخن را بگویم
باز این پند را بگویم
باز این پند را بگویم
باز این پند را بگویم

شعر عاشورایی از زمان واقعه کربلا بیشترین و مهم ترین بخش مرثیه سرایی را تشکیل می دهد. امام حسین (ع) و یارانش از زمان حضرت آدم تا زمان حضرت خاتم بیشترین مرثیه سرایی را داشته اند و هر روز و هر دوره بر شکوه این حادثه افزوده می شود و این حادثه زنده تر جلوه می کند. علت آن را می توان خصوصیات شکلی و محتوایی خود حادثه عاشورا دانست، چرا که این حادثه مهم ترین حادثه ای است که در تاریخ اسلام و تشیع رخ داده است. وفاداری، فداکاری، عرفان، حماسه، اطاعت، غربت و مظلومیت در واقعه عاشورا موج می زند و بیشترین تأثیر را بر عواطف و افکار شاعران می گذارد تا جایی که آنان را به شرح و وصف در قالب های گوناگون می کشاند.

سید عبدالحمید ضیایی در کتاب نگرشی انتقادی - تاریخی به ادبیات عاشورا چنین آورده است: «واژه عاشورا پیش از واقعه دهم محرم سال ۶۱ قمری نیز استعمال داشته است. نام دهم ماه تشری (تشرین) بوده که یهودیان در آن روز «روزه کپیور» می گرفتند. مسیحیان نیز روز عاشورا را گرامی می داشتند. در زبان عربی، ادبیات عاشورایی به شکل شعار و رجز خوانی تجلی کرده و این شعارها یا در ضمن خطبه ها آمده است، یا از زبان آن حضرت و اصحاب وی در میدان جنگ بیان شده است. برای مثال رجز معروف حضرت ابوالفضل (ع) در میدان نبرد با این بیت عربی آغاز می شود: «و... ان قطعتموایمینی، انی احامی ابداعن دینی؛ به خدا سوگند اگر چه دست راستم را قطع کردید، اما من تا ابد حامی دینم خواهم بود». قبل از اوایل قرن چهارم، به خاطر حاکمیت فرمانروایان متعصب و سختگیری های آنها شعر عاشورایی جایگاه چندانی نداشت. با حاکمیت آل بویه و گسترش تدریجی مذهب تشیع، رثای خاندان پیامبر (ص) به ویژه امام حسین (ع) جایگاهی ویژه را به خود اختصاص داد. برای اولین بار معزالدوله دیلمی فرمان مراسم عزاداری عاشورا را صادر کرد که ۶۰ سال ادامه یافت. گروهی از شیعیان با استفاده از شعر آیینی و تاریخ حدیث، به نشر مناقب اهل بیت (ع) پرداختند. آنها در مقابل فضاییان که نقل فضایل شیخین و نقاط برجسته زندگی آنها را می گفتند به مناقیبان شهرت یافتند. شعارهای امام حسین (ع) که دفاع از مظلوم، آزادی، ایثار، فداکاری و حق طلبی بود در تمام زمان هایی که ستمکاران وجود دارند می تواند الگوی مناسبی برای پیروی و خلق آثار

ادبی و هنری باشد. به طور کلی مصادیق دینی و مذهبی در دوره های اولیه ادب فارسی به دلیل عدم آشنایی شاعران با این مقوله در مقایسه با دوره های بعدی بسیار کم است. در هریک از ادوار شعر فارسی، سخن سرایان، شاعران و نویسندگان درباره واقعه عاشورا، کربلا، شهادت

